

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

*Т. Зарицька, ст. викладач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

НОВИЙ ЕТАП ОСВОЄННЯ ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ПЕРЕКЛАДИ ВІРИ РІЧ

У статті розглядаються подальші кроки освоєння поезії Тараса Шевченка в перекладах Віри Річ.

Ключові слова: *переклади, індивідуальний стиль, освоєння поезії Тараса Шевченка, художні засоби.*

В статті рассматриваются дальнейшие шаги в освоении поэзии Тараса Шевченко в переводах Веры Рич.

Ключевые слова: *переводы, индивидуальный стиль, освоение поэзии Тараса Шевченко, художественные приемы.*

The article deals with farther steps in mastering Taras Shevchenko's poetry in Vira Rich translations.

Key words: *translations, individual style, mastering Taras Shevchenko's poetry, artistic devices.*

Творчість Тараса Шевченка – надчасовий, вічно живий скарб світової культури. Вона прокладає мости братерського єднання між народами і стала невід'ємною частиною багатьох національних культур.

До англomовної громадськості Шевченкове слово прагнули донести численні досвідчені перекладачі, серед яких такі знакові особистості, як Персі Поль Селвер, Джон Вір, Олександр Івах, Джек Ліндсей; професори-славісти Кларенс Огастес Меннінг, Костянтин Генрі Андрусин, Ватсон Кірконел, відомі письменниці Етель Ліліан Войнич, Віра Річ, аматори Олександр Джердін Гантер, Персівал Канді й багато інших.

Найвизначнішим перекладачем, дослідником, популяризатором української літератури, зокрема творів Тараса Шевченка, в англomовному світі другої половини ХХ століття була британська поетеса, літературознавець, талановита перекладачка, журналістка Faith Elizabeth Joan Rich (1936–2009). Перше ім'я Faith переклала українською Віра. Віра Річ – автор трьох збірок поезії "Ескізи" (1960), "Предвісники й образи" (1963), "Спадщина мрій" (1966). У 1962–1969 рр. та з 1998 року Віра Річ – засновник і редактор поетичного журналу "Manifold". Magazine of New Poetry ("Розмаїття". Журнал новітньої поезії). У 1969–1989 рр. – кореспондентка наукового тижневика "Nature" ("Природа"). У 1993–1999 рр. – заступник редактора квартальника "The Ukrainian Review" ("Український огляд").

Перекладацьку діяльність у галузі україністики Віра Річ розпочала в кінці 50-х років XX століття, будучи студенткою Оксфордського університету, а згодом Інституту славистики Лондонського університету, де познайомилася з багатством і красою української поезії, зокрема творчістю Тараса Шевченка. Віра Річ відчула велич художнього слова України і зрозуміла, що творчість таких геніїв, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, належить усьому людству. Віра Річ перейнялась бажанням перекласти її англійською мовою і протягом усього життя не розставалась з українською поезією, самовіддано працювала, щоб світ пізнав Україну.

Першим перекладом Віри Річ українського твору був "Пролог" до поеми "Мойсей" (1956) Івана Франка, другим – сонет "У травні" Миколи Зерова. Переклади опубліковані в першому випуску лондонського кварталника "The Ukrainian Review" 1957 року. Більше всього Віру Річ захопила поезія Тараса Шевченка своєю змістовністю, наповненістю, багатством поетичних форм, образною мовою. У весняному випуску "The Ukrainian Review" за 1959 рік у перекладі Віри Річ уперше видруковано один із найкращих творів Тараса Шевченка – поему "Кавказ" та розвідку перекладачки про цей твір. При перекладі Віра Річ зберегла бездоганну художню форму оригіналу, адекватно відтворила соціально-політичне звучання поеми, її соціально-загострені аспекти, зберегла тематичне і стильове розмаїття, поліфонію почуттів та ритміко-інтонаційне звучання першотвору, майстерно передала думки поета про неможливість знищити споконвічне прагнення народів до волі.

Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.
І неситий не виоре
На дні моря поле.
Не скує душі живої
І слова живого.
Не понесе слави Бога,
Великого Бога [2, 343].

...Our soul shall never perish,
Freedom knows no dying,
And the greedy cannot harvest
Fields where seas are lying;
Cannot bind the living spirit,
Nor the living word,
Cannot smirch the sacred glory
Of th'almighty Lord.

Ці слова з поеми "Кавказ" Т. Шевченка в перекладі Віри Річ викарбувані на пам'ятнику Т. Шевченку у Вашингтоні (округ Колумбія), відкритому 1964 року.

У перекладі Віри Річ передала багатство поетичної мови поета, її емоційну наснаженість і донесла до англомовного читача заклики поета до боротьби та віру в перемогу.

Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая! [2, 344].

Battle on – and win your battle!
God Himself will aid you;
At your side fight truth and glory,
Right and holy freedom [1, 289–290].

Встане правда! встане воля!
І Тобі одному
Помоляться всі язики
Вовіки і віки [2, 344].

Liberty and right shall triumph,
And, O Lord, to Thee
Every tongue on earth shall pray
Through the length of days [1, 289].

Із 1959 по 1969 рр. у перекладах Віри Річ опубліковано п'ятдесят один твір Тараса Шевченка. Більшість із них – у збірці "Song out of Darkness" ("Пісня з темряви", Лондон, 1961), що вийшла як частина першого тому трьохтомного видання творів Т. Шевченка, запланованого Шевченківським ювілейним комітетом у Великобританії англійською мовою з нагоди Шеченківських ювілеїв 1961 та 1964 рр.

У передмові до збірки "Пісня з темряви" перекладознавець, фразеограф, перекладач творів Т. Шевченка П. П. Селвер дав високу оцінку праці Віри Річ, спростував твердження про неможливість повноцінного поетичного перекладу, вмістивши свій художній переклад "Заповіту", вперше опублікованого в 1915 році.

Заголовок до збірки "Song out of Darkness" запропонувала мати Віри Річ пані Магдален Ельзі Річ, перефразувавши рядок із драматичної поеми англійського поета Дж. Мейсфілда "Велика П'ятниця", творчістю якого захоплювалася: "In the dark night the untroubled soul sings clearly" ("У темну ніч нестурбована душа співає ясно").

Багато творів Тараса Шевченка в перекладах Віри Річ опубліковано у британських періодичних виданнях, зокрема в журналі "The Ukrainian Review" – цикл "В казематі" (1965), поезії "Сон. – На панщині..." (1964), "На вічну пам'ять Котляревському" (1969, 1998), "Ой чого ти почорніло..." (1993), "До Основ'яненка" (1993), "Лічу в неволі дні і ночі..." (перша редакція 1994 р.), "Минули літа молодії..." (1999) та інші.

Завдяки перекладацькій діяльності Віри Річ англійською мовою з'явилися переклади творів 47-ми українських поетів, серед яких твори таких відомих особистостей, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Микола Зеров, Павло Филипович, Павло Тичина, шістдесятників – Василь Стус, Василь Симоненко, Ліна Костенко та інші.

Віра Річ – автор сотні статей про українську літературу в англійських журналах. Через переклади українських художніх текстів Віра Річ створювала у світовому просторі уявлення про Україну як демократичну незалежну європейську державу і доносила до англомовного чита-

ча код української культури, її історію, побут. При перекладі творів Т. Шевченка Віра Річ увібрала в себе емоційно-образну енергію ідейно близького їй поета, зберегла дух його поезії, багатство змісту, неповторну красу художніх особливостей, їх музичність, мелодійність. У перекладах Віри Річ образ Тараса Шевченка постав у всій його багатогранності й національній свідомості як поет-борець, поет-лірик, у творчості якого втілений геній українського народу. Завдяки Т. Шевченкові Віра Річ полюбила Україну і протягом 50-ти років наполегливо працювала задля утвердження у світі української культури і літератури.

Вона виробила свій індивідуальний стиль перекладу творів Т. Шевченка, уважно ставлячись до кожної деталі на всіх рівнях. Відтворити зміст і форму оригіналу – означає, що в поезії має бути збережено ритм, ритмомелодику, римування, алітерації, також особливості стилю – професійна лексика, сленги, жаргони, релігійна, академічна мови. Слово має розкривати глибинний зміст твору.

На зустрічі зі студентами й викладачами кафедри теорії і практики перекладу англійської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка 19 травня 2008 року Віра Річ наголошувала, що переклад – це мистецтво, в якому треба мати глибоке відчуття поезії. Все інше – сумлінна праця. Переклад – це немовби вікно, крізь яке має засяяти світло твору-оригіналу. Жоден переклад не може бути досконалим, але його можна максимально наблизити до оригіналу.

У 1997 році Національна спілка письменників України нагородила Віру Річ перекладацькою премією імені Івана Франка за вагомий внесок у популяризацію української літератури та культури в англійськомовному світі.

Восени 2005 року Віру Річ удостоєно почесного звання члена Наукового товариства імені Тараса Шевченка, 2006-го Указом Президента України Віру Річ нагороджено Орденом княгині Ольги III ступеня. Віра Річ дуже пишалася цією високою відзнакою, називаючи її "вершинною подією" у своєму житті ("peak moment in my life"). Один із кузенів Віри Річ сказав, що ця нагорода – велика честь для всієї їхньої родини, в якій існував своєрідний культ Т. Шевченка. Пані Магдален Ельзі – мати Віри Річ – любила цитувати поезії Т. Шевченка в перекладах Віри Річ за кожної нагоди. Особливо уривки з поезій "Гамалія" і "Чигрине, Чигрине...":

Неначе птахи чорні в гаї,
Козацтво сміливе літає.
Ніхто на світі не втече!
Огонь запеклих не пече.

Руйнують мури [2, 237].

Like dark birds in the wood this day,
The Cossacks fly from place to place,
Not a soul who can escape them,
The fire-hard ones, no flame
can scathe them.

They tear the walls down [1, 159].

І рудію поливали...
І шаблями скородили.
Що ж на ниві уродилось??!
Уродила рута... рута...
Воли нашої трута [2, 254].

And well we watered with red blood,
With sabres harrowed what was sown.
But in that field what crop has grown?
Rue, rue has grown,
And choked our freedom down [1, 167].

В Україні твори Т. Шевченка в перекладі Віри Річ вперше вийшли друком наприкінці 2007 року у видавництві "Мистецтво" за підтримки Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України. Англomовна шевченкіана збагатилася унікальним виданням поезії митця під назвою "Тарас Шевченко. Вибрана поезія. Живопис. Графіка" ("Taras Shevchenko. Selected Poems. Paintings. Graphic Works").

У передмові академік НАН України Іван Дзюба висвітлив життєвий і творчий шлях поета в українському і світовому контекстах. Коментарі подані упорядником – відомим літературознавцем С. Гальченком, за розміром і характером інтерпретації можна вважати науковою монографією. Коментарі англійською мовою підготувала професор Львівського національного університету імені І. Франка Роксолана Зорівчак за участю Віри Річ.

До книжки увійшло 92 переклади Віри Річ поезій Т. Шевченка, із них 36 спеціально зроблених для цього видання. Книжка двомовна: переклади розміщені поряд з оригіналами, що корисно як для англійського, так і для українського читача. Видання доповнене репродукціями найкращих зразків живописних і графічних творів Т. Шевченка.

За художнім відтворенням та якістю перекладів це видання поклато початок новому етапу в засвоєнні поезії Т. Шевченка.

При перекладі Віра Річ використовує багатство художніх прийомів поета, близько підходить до стилю оригіналу, відтворює метрику і ритми, досягає адекватності і в ритмічній організації поетичної мови оригіналу.

Огні горять, музика грає,
Музика плаче, завиває;
Алмазом добрим, дорогим
Сіяють очі молодії;
Витає радість і надія
В очах веселих, любо їм,
Очам негрішним, молодим
[3, 230].

Blaze of lights and music calling,
Music weeping, rising, falling!
Like rare and precious diamond,
Youthful eyes are gleaming fair,
Joy and hope are shining there
In laughing eyes. All bliss is sent
To eyes so young and innocent!
[1, 411].

Відповідальне ставлення перекладачки до кожного Шевченкового слова і виразу підтверджують і такі рядки:

Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та неоднаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені
[3, 13].

It does not touch me, not a whit,
Whether that son will pray, or no...
But it does touch me deep if knaves,
Evil rogues lull our Ukraine
Asleep, and only in the flames
Let her, all plundered, wake again...
That touches me with deepest pain
[1, 333].

Віра Річ майстерно зберігає і відтворює стилістичні елементи, притаманні творчій манері поета: повтори, метафори.

Якби знала, що покине –
Була б не любила;
Якби знала, що загине –
Була б не пустила;
Якби знала – не ходила б
Пізно за водою.
Не стояла б до півночі
З милим під вербою.
Якби знала!.. [2, 113–114].

Had she known he'd go away,
She'd have refrained from loving,
Had she known that he would perish,
She'd have stopped him leaving;
Had she known – she'd not have gone
So late to fetch the water,
Nor stood with her love neath the willow
To midnight and after...
Had she known!.. [1, 117–119].

Перекладач не завжди має можливість залишити повтори на своїх місцях. У відповідності до синтаксичної структури англійської мови загальне стилістичне забарвлення від переміщення повторів не порушується.

"Плавай, плавай, лебедонько!
По синьому морю –
Рости, рости, тополенько,
Все вгору та вгору!" [2, 117].

"Swim, dear swan, O swim across
The dark – blue sea swift gliding,
Grow, dear poplar-sapling, grow,
Ever higher, higher!" [1, 127].

Яскравим прикладом повтору є рядки перекладу Віри Річ поезії Т. Шевченка "Минули літа молодії":

...Зима!
Сиди один в холодній хаті,
Нема з ким тихо розмовляти,
Ані порадитись. Нема,
Анікогісінько нема!
[3, 359].

...This is winter come!
Sit in your cold house, lone, benighted,
No one with whom to gossip quietly,
None to take council with. No one!
No one at all, alas! No one!
[1, 471].

Віра Річ при перекладі зберігає і користується художніми прийомами оригіналу – перенесеннями.

Минають дні, минають ночі, Минає літо; шелестить Пожовкле листя; гаснуть очі, Заснули думи, серце спить [2, 367].	Days are passing, nights are passing, Summer passes, yellowed leaves Rustle, sight dims, and thought, grown drowsy, Is slumbering, heart falls asleep [1, 319].
---	--

...А Україна! А степи широкі! Там повіє буйнесенький, Як брат заговорить, Там в широкім полі воля, Там синєє море Виграває, хвалить Бога, Тугу розганяє, Там могили з буйним вітром В степу розмовляють [2, 127].	...But Ukraina! The steppe spreading broadly! There the boisterous breeze will blow, Like a brother speaking, In the broad plain where freedom reigns; And the dark-blue sea there Plays and sparkles praising God, Grief and care dispersing Gravemounds rise there in the steppe With the wild wind conversing [1, 149].
--	--

Віра Річ у своєму перекладі не порушує оригінальності метафоричних образів Шевченкового тексту, а дбає про їх збереження.

Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш, Збуди його, заграй ти з ним, Спитай, синє море. Воно знає, де мій милий, Бо його носило, Воно скаже, синє море, Де його поділо [2, 80].	Wild wind blowing, wild wind blowing! With the sea you're speaking, – Rouse the dark-blue sea, play with it, Ask the news I'm seeking. It knows where my darling is, For it bore and took him, It can say, the dark-blue sea, In what place it put him [1, 87].
--	--

Стан високий, лист широкий Марне зеленіє. Кругом поле, як те море Широке, синіє [2, 115].	Slender stature, broad leaves verdure – Vainly their green glimmers While the plain, like the broad main Bluely shines and shimmers [1, 117].
--	--

Широкий Дніпр не гомонить: Розбивши вітер чорні хмари Ліг біля моря одпочить [2, 75].	The Dnipro flows on silently, The wind has scattered the black clouds, And lain to rest beside the sea [1, 77].
---	--

Однією з численних ознак мовного буття Т. Шевченка є здатність до афоризмів, яка ґрунтується на простоті, точності й красі художнього слова.

Віра Річ поєднала точність із художністю і в лаконічній формі передала узагальнені глибокі думки поета.

Думи мої, думи мої, Лихо мені з вами! [2, 124].	O my thoughts, my heartfelt thoughts I am troubled for you [1, 141].
--	---

Серце мліло, не хотіло Співать на чужині... [2, 125].	Heart was reeling, was unwilling To sing among strangers [1, 143].
--	---

Сини мої на чужині, На чужій роботі [2, 252].	And my sons at foreign toil, Far in foreign lands [1, 165].
--	--

Молися, сину, за Україну Його замучили колись [3, 13].	Pray, son! Of old, for our Ukraine, They tortured all his life away [1, 333].
---	--

Свою Україну любіть, Любіть її... Во время люте, В остатню тяжкую минуту За неї Господа моліть [3, 20].	Love your dear Ukraine, adore her, Love her... in fierce time of evil, In the last dread hour of struggle Fervently beseech God for her [1, 351].
--	--

Віра Річ – людина великого творчого інтелекту. В історію англосовітської шевченкіани вона увійшла як досвідчений перекладач і дослідник творчості геніального сина українського народу Тараса Шевченка.

Переклади Віри Річ – це подальший крок в освоєнні спадщини поета. Вона багато зробила, щоби творчість Тараса Шевченка, його думки, велич його ідей, краса поетичного слова стали доступними багатомільйонній англосовітській громадськості. Англосовітські переклади Віри Річ мають художньо-естетичну цінність і належать до найкращих здобутків світової шевченкіани.

Віра Річ любила Україну протягом усього життя, жила з Україною в серці, в якій був Тарас Шевченко. 20 грудня 2009 року Віра Річ пішла з життя, заповівши поховати в українській землі неподалік Шевченкової могили.

15 квітня 2011 року волю відомої перекладачки поезій Т. Шевченка Віри Річ виконано. Її прах поховано на цвинтарі в урочищах Монастирок біля підніжжя Тарасової гори.

Громадськість світу сприймає творчість Тараса Шевченка як одну з найяскравіших сторінок світової культури. Вічножива поезія генія, її гуманістичні ідеї та волелюбні прагнення знаходять відгуки в серцях народів усіх континентів.

1. Шевченко Тарас. Вибрана поезія. Живопис. Графіка. – К., 2007.
2. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів: У 12 т. – Т. 1. – К., 2001. 3. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів: У 12 т. – Т. 2. – К., 2003.

**Л. Коломієць, д-р філол. наук, проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

РЕЦЕПЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ ПОЕЗІЙ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ІНТЕРНЕТ-ЧИТАЧАМИ (огляд читацьких відгуків та коментарів)

Статтю присвячено огляду рецепції англomовних перекладів поезій Тараса Шевченка Інтернет-читачами. Відгуки на переклади Віри Річ зіставляються з відгуками на кілька інших перекладів. На цій підставі робиться висновок про справджені й, навпаки, несправджені естетичні очікування сучасних англофонних читачів щодо проаналізованих у статті перекладів Шевченкової лірики.

Ключові слова: першотвір, поетичний переклад, перекладацька майстерність.

Статья посвящается обозрению рецепции англоязычных переводов поэзий Тараса Шевченко Интернет-читателями. Отзывы на переводы Веры Рич сопоставляются с отзывами на несколько других переводов. На этом основании делается вывод об оправдавшихся и, наоборот, неоправдавшихся эстетических ожиданиях современных англофонных читателей относительно проанализированных в статье переводов лирики Шевченко.

Ключевые слова: оригинальное произведение, поэтический перевод, переводческое мастерство.

The article investigates into the Internet-readers' reception of Taras Shevchenko's poems in Ukrainian-to-English translations. Commentaries on the translations done by Vera Rich are being compared with the commentaries on other translators' works. On the grounds of such comparison, the author draws a conclusion concerning the degree to which and whether contemporary Anglophone readers' esthetic expectations have been met or, vice versa, frustrated in the analyzed translations of Shevchenko's poems.

Key words: original work, poetic translation, translator's mastery.

У статті наводяться та аналізуються читацькі відгуки на англomовні переклади поезій Тараса Шевченка останніх років, оприлюднені в соціальних мережах. Передусім розглянемо відгуки на переклади відомої британської поетеси-перекладачки, кавалера ордена княгині Ольги – Віри Річ (1936–2009), оскільки саме її переклади викликали найбільше читацьких відгуків. Так, в Інтернет-форматі можна досі знайти три переклади Шевченкових творів, подані Вірою Річ на поетичний конкурс відомого журналу *All Poetry*. Це – балада *The Rusalka* ("Русалка"), викладена для перегляду 1 жовтня 2007 р. в рубриці "Міфічні істоти з оповідок старих, нових і втрачених" (на сьогодні текст переглянули майже 500 зареєстрованих відвідувачів, за-